

Tilastot tutuiksi

Pentti Forsman

Tilastot käyttöön!

Jussi Simpura ja Jussi Melkas
Gaudeamus, 2013, 180 s.

Kansalaisten ja päättäjien saatavilla on nykyisin valtava määrä virallisia tilastoja ja muita numeeriseen muotoon tiivistettyjä yhteiskunnan tilaa kuvaavia tunnuslukuja. Usein tuntuu kuitenkin siltä, että luotettavat tilastot ovat korvautuneet luokattomilla nettikyselyillä tai yhteiskuntatieteissä suosituilla kvalitatiivisilla haastatteluilla. Lisäksi oikeitakin tilastoja tulkitaan usein harhaanjohtavasti. Jussi Simpura ja Jussi Melkas ovat kirjoittaneet tilastooppaan, *Tilastot käyttöön!*, joka parhaimmillaan nostaa tilastot arvoonsa ja helpottaa niiden käyttöä.

Kirja on tarkoitettu oppaaksi tilastojen maailmaan alkuvaiheen opiskelijoille yliopistoihin ja ammattikorkeakouluihin (s.180). Se ei edellytä tilastotieteen tai matematiikan opintoja. Se soveltuu hyvin hakuteokseksi Ylen ja muiden tiedotusvälineiden toimituksiin. Onhan Simpuran ja Melkaksen mainitsema numerotaidottomuus (innumeracy) hyvin yleistä nuorten toimittajien keskuudessa.

Kirjasta hyötyvät myös talustilastoja amatikseen käyttävät ekonomistit. Lukijaa pal-

velee kirjan ensyklopedinen rakenne. Se koostuu suhteellisen itsenäisistä luvuista omine lähdeluetteloineen. Kirjoittajat aloittavat kuvaamalla tilastojen yhteiskunnallista merkitystä ja mitä tilastojen lukutaito tarkoittaa. Alussa on myös katsaus historiaan, jossa hyödyn aikakausi 1700-luvulla antoi tilastoinnille vauhtia. Monet kysymyksistä näyttävät ajattomilta, kuten Sir John Sinclairin 1700-luvun lopulla esittämä määritelmä. Hänen mukaansa tilastojen tehtävänä on selvittää väestön onnellisuus ja keinot sen lisäämiseksi. Vuonna 2010 Britannian pääministeri antoi samanlaisen toimeksiannon tilastovirastolle.

Ajankohtaisen esimerkin luotettavien tilastojen tarpeellisuudesta Simpura ja Melkas tarjoavat ottaessaan esiin (s. 137-138) näyttöön perustuvan päätöksenteon (*evidence based decisionmaking*). Kreikkalaiset joutuvat nyt mak samaan kovan hinnan siitä, että poliittiset päätökset pitkään perustuiivat ryhmäedun ajamiseen eikä koko talouden hyvinvointiin.

Tässä asiassa ei Suomessakaan olla synnittämiä. Kiire ja hallinnon siiloutuminen ovat tuottaneet hyvin kapeaan näkökulmaan perus-

tuva lainsäädäntöä. Jätevesiasetus ja teollisuudelle suuren laskun tuova rikkidirektiivi ovat tuoreita esimerkkejä päätösten valmistelusta, jossa tilastoihin ei ole tutustuttu.

Tilastojen kehittäminen ei ole riippumaton politiikasta ja yhteiskunnallisesta keskustelusta. Tämän seikan Simpura ja Melkas tuovat hyvin esiin. Ympäristön ohella he mainitsevat sukupuolten tasa-arvo vaatimusten vaikuttaneen monin tavoin tilastoihin. On vain muistettava, että arvot vaikuttavat myös uudistusten sisältöön. Esimerkiksi 1970-luvulla käynnistyneessä tasa-arvokeskustelussa pidettiin itseltään selvänä, että työantajat osallistuisivat lapsen syntymästä aiheutuneisiin kuluihin. Tämä osoittautui toiveajatteluksi. Nyt ns. raskausriskilisiä vaikeuttaa monin tavoin nuorten naisten pääsyä osaamistaan vastaaviin töihin. Raskausriskilisästä ei tietääkseni ole vielä kukaan kunnon tilastoja.

Perinteisestä BKT-mittarista käydään osin kiivastakin keskustelua. Tässä asiassa Simpura ja Melkas ovat valinneet neutraalin tyylin. Kirja on opas, ei pamfletti. Kriitikot vaativat BKT:n tilalle muita mittareita, jotka kuvaisivat paremmin hyvinvointia. Kirjoittajat ovat tässä kiistassa tehneet oikean valinnan ja pitäneet poleemisuuden vähäisenä.

Olisin kuitenkin toivonut, että Simpura ja Melkas olisivat edes hiukan puolustaneet BKT:ta ja kansantalouden tilinpitoa tärkeimpinä tilastoina, ainakin talouspolitiikan näkökulmasta. Ei ole mikään sattuma, että budjetin neuvotteluissa BKT:n ennuste on keskeisessä asemassa. BKT mittaa taloudessa luotua arvonlisäystä ja siten samalla veropohjaa. Valtion ja kuntien verotulot seuraavat lähes yhteen arvonlisäyksen vaihteluita. Menoista ei voi juuri keskustella ilman verotuloja. Niin tärkeää

kuin vapaa-aika ja onnellisuus kansalaiselle ovatkin, verotuloja ei siitä synny.

Myös osaavalle sattuu. Kirjassa käsitellään prosenttien ja prosenttiyksiköiden käyttöön liittyviä vaikeuksia, esimerkkinä ikääntyminen. Ei ole mieltä sanoa, että ”korke nousi 100 %”, kun se nousi 0,5 prosentista yhteen. Tämä on jo opittu. Sama sääntö pätee myös osuuden muutosta mittaavaan prosenttiyksikköön. Kirjassa (s. 24) kerrotaan, että ”prosenttiyksikköinä [yli 65-vuotiaiden] osuus oli kasvanut 2,5 yksikköä [vuonna 2000 15 % ja 2010 17,5 %]. Ikääntyneiden kokonaismäärän prosentuaalinen kasvu taas oli 16,7 prosenttia”. Jälkimmäinen virke ei tarkoita oikein mitään, sillä prosenttimuutos on saatu ikääntyneiden väestöosuusien muutoksesta, $100 \times (17,5 - 15) / 15$, vuosien välillä. Parempi olisi ollut sanoa, että yli 65-vuotiaiden määrä oli kasvanut 21,1 % (777 198:sta 941 041:een).

Simpura ja Melkas käsittelevät kirjan kahdessa viimeisessä luvussa tilastojen kehittämistä ja tilastoinnin tulevaisuutta. Kirjassa viitataan useaan otteeseen nimekkään Stiglitzin komitean (2009) johtopäätöksiin. Stiglitzin komitean työllä näyttääkin alkavan olla tuntuvia vaikutuksia siihen, miten todellisuutta ymmärretään ja mitataan. Siitä esimerkkinä on se, että OECD perusti kesäkuussa 2013 työryhmän seuraamaan komitean ehdotusten täytäntönpäytäntöä.

Kaikki lienevät yksimielisiä Stiglitzin komitean kanssa siitä, että ympäristön kestävyyttä mittaavat tilastot ovat tärkeitä. Komitea korosti myös sitä, että tulonjakaumalla, ei pelkästään keskiarvoilla, on merkitystä hyvinvoinnin kannalta,

Tämä on hallinnossa usein unohdettu. Keskiarvojen vaarallisuuden ymmärsi jo *Tuntematoman sotilaan alikersantti* Lahtinen, joka poh-

ti herrojen laskeman keskimääräisen kaloritarpeen ja nälän välistä yhteyttä.

Sen sijaan Stiglitzin komitean muut ehdotukset vaikuttavat ongelmiin ajautuneen Euroopan näkökulmasta toisarvoisilta. Nyt olenais kysymys lienee, miten luotettaviin tilastoihin nojaavilla päätöksillä voidaan edistää rakennemuutosta ja julkisen sektorin tuottavuuden kasvua. Vapaa-ajan työstä keittiöpöytätarhassa tai yhteisöllisistä talkoista ei synny verotuloja. Stiglitzin komiteahan ehdottaa tulojen mittauksen laajentamista muihin kuin markkinatoiminnasta syntyviin tuloihin.

Keskustelu mittareista on ajautunut outoihin suuntiin. Stiglitzin komitean mukaan eri ilmiöitä kuvaavia mittarit on syytä pitää erillään. Siitä huolimatta kaikki maailman synnit haltuun ottava GPI (*Genuine Progress Indicator*) on saavuttanut suosiota. Paavo Rautio ihmetteli kolumnissaan (HS 25.7.2013) GPI-mittaria, jonka mukaan maailma oli onnellisimmillaan vuonna 1978. Mika Maliranta huomauttikin radiohaastattelussa 25.4.2013, että eri asioita mittaavien indikaattorien yhteen laskemisessa tarvitaan painoja, jotka puolestaan riippuvat yhteiskunnallisista arvoista. Ar-

voista päättäminen kuuluu kansalaisille ja poliitikoille, ei tilaston laatijoille. GPI on hyvä esimerkki numeroiden huolimattomasta käsittelystä.

Suomi eroaa monessa suhteessa muusta Euroopasta. Nämä poikkeamat olisi hyvä kuvata luotettavilla tilastoilla. Suomella on edessään suuri rakennemuutos. Sen ohjaamiseen tarvitaan omia tilastoja monista asioista, kuten syrjäytymisuhasta. Tilastojen tarve kasvaa, mutta tilastojen tuotannossa Simpuran ja Melkaksen mukaan säästetään.

Neutraalin kirjoitustyylin ansiosta Simpuran ja Melkaksen kirja on tehokas lääke numeroidottomuuteen. □

Kirjallisuus

- Maliranta, M. (2013), ”Hyvinvointimittarilla Suomi liukuu alamäkeen”, haastattelu, Yle Puhe 25.4.2013.
- Rautio, P. (2013), ”Ihminen laskee huolensa, ei ilojaa”, *Helsingin Sanomat* 25.7.2013.
- Stiglitz, J., Sen, A. ja Fitoussi J-P. (2009), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*.